

AR PAGRĮSTAI RIBOJAMAS JURIDINIŲ ASMENŲ, KURIE GALI BŪTI LAIKOMI BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS SUBJEKTAIS, RATAS?

Romualdas Drakšas

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto
Administracinės teisės ir proceso katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 5) 271 4545
Elektroninis paštas draksas@tdd.lt

Pateikta 2011 m. rugsėjo 29 d., parengta spausdinti 2011 m. lapkričio 17 d.

Anotacija. Straipsnyje analizuojamas vienas iš probleminių juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės klausimų – išimčių, numatytų Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 5 dalyje, pagrįstumas. Vertindamas užsienio valstybių praktiką, teorinius ir praktinius šios problemos aspektus, autorius daro išvadą, kad Baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 5 dalyje nustatytos juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės išimtys turėtų būti koreguojamos, nustatant galimybę patraukti baudžiamojon atsakomybėn savivaldybes, jų institucijas bei įstaigas.

Reikšminiai žodžiai: juridinis asmuo, baudžiamoji atsakomybė, valstybės ir savivaldybės įstaigos, tarptautinės viešosios organizacijos.

Įvadas

Lietuvos Respublikos Seimas 2002 m. sausio 25 d. priėmė tuo metu galiojusio Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 7¹, 32, 35, 282, 284, 290 straipsnių pakeitimo, kodekso papildymo 11¹, 22¹, 32¹, 32², 302² straipsniais ir 319, 320 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymą¹. Šiuo įstatymu tuo metu galiojusiame Baudžiamajame kodekse (1961 m. birželio 26 d. redakcija) *inter alia* pirmą kartą Lietuvoje buvo įtvirtintos nuostatos, susijusios su juridinių asmenų baudžiamąja atsakomybe. Tai laikytina viena iš esminių Lietuvos baudžiamosios teisės novelų, kuri atsirado 2000 m. rugsėjo 26 d. priėmus Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymą². Taigi 2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojęs naujasis Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (toliau – LR BK), įnešė nemažai esminių pakeitimų ne tik į teismų praktiką, bet ir nulėmė tolesnę Lietuvos baudžiamosios teisės doktrinos plėtrą, nustatė juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės pagrindus ir jos taikymo sąlygas. Natūralu, kad esminis baudžiamojo įstatymo pakeitimas ir naujos baudžiamosios atsakomybės subjekto atsiradimas sukėlė aktyvias tiek mokslininkų, tiek praktikų diskusijas³. Daugiausia buvo diskutuojama, ar juridinis asmuo apskritai gali būti nusikaltimo subjektu, kaip turi būti sprendžiamas jo kaltės klausimas, ar ši atsakomybė neprieštarauja asmeninės atsakomybės ir bausmės individualizavimo principui ir kt.⁴ Nesusiformavęs vienodas požiūris į juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę turėjo įtakos ir teismų praktikai. Galbūt todėl pirmaisiais LR BK galiojimo metais juridiniai asmenys apskritai nebuvo traukiami baudžiamojon atsakomybėn ir ši įstatymo novela praktikoje buvo sunkiai priimama⁵.

- 1 Baudžiamojo kodekso 7(1), 32, 35, 282, 284, 290 straipsnių pakeitimo, kodekso papildymo 11(1), 22(1), 32(1), 32(2), 302(2) straipsniais ir 319, 320 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 15-555.
- 2 Kartu pabrėžtina, kad juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė apskritai nėra visos baudžiamosios teisės novela. Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė numatyta daugelio Europos valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose, pvz., Suomijos baudžiamajame kodekse, Prancūzijos baudžiamajame kodekse, Kroatijos juridinių asmenų atsakomybės už kriminalinius pažeidimus įstatyme, Airijos korupcijos prevencijos akte, Portugalijos, Belgijos baudžiamuosiuose įstatymuose.
- 3 Iš baudžiamosios teisės mokslininkų apie juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę plačiau rašė dr. D. Soloveičikas ir prof. habil. dr. G. Švedas, šiai problemai skyrė dėmesio ir G. Šulija, V. Šulija, I. Ligeikaitė ir kiti autoriai.
- 4 Individualios baudžiamosios atsakomybės idėja kartu su kitomis baudžiamajai atsakomybei svarbiomis nuostatomis (lygybės įstatymui, humanizmo, teisingumo ir pan.) buvo iškelta dar XVIII a. švietėjų. Drakšas, R. Specialieji baudžiamosios atsakomybės principai. Iš *Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų*. Recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų baudžiamosios politikos ir baudžiamųjų įstatymų teisėkūros, baudžiamosios teisės, baudžiamojo proceso ir nusikaltimų kvalifikavimo problematikai, rinkinys. Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 151–176.
- 5 Paminėtina, kad Lietuvos Respublikos generalinis prokuroras 2004 m. lapkričio 24 d. įsakymu Nr. I-188 patvirtino specialias Rekomendacijas dėl baudžiamosios atsakomybės juridiniams asmenims taikymo. Šiose Rekomendacijose aptariami ir detalizuojami juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės pagrindai, bylų dėl juridinių asmenų padarytų nusikalstamų veikų proceso ypatumai ir juridiniams asmenims bei jų atstovams taikomos procesinės priemonės. Rekomendacijos buvo skirtos ikiteisminio tyrimo pareigūnams ir prokurorams.

Pabrėžtina, kad net šešiolika bendrosios kompetencijos teismų kreipėsi į Lietuvos Respublikos Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti, ar LR BK 20 straipsnio 1, 2, 3 dalių nuostatos neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai⁶. Teismų prašymai buvo grindžiami įvairiais argumentais. Pavyzdžiui, Kauno apygardos teismo prašymas ir pareiškėjo – Vilniaus apygardos teismo prašymas buvo grindžiami iš esmės analogiškais argumentais. Be kita ko, jie teigė, kad iš BK 20 straipsnio nuostatų turinio matyti, kad juridinis asmuo traukiamas baudžiamojon atsakomybėn ne už savo, o už fizinio asmens nusikalstamas veikas. Toks kaltės, kito subjekto padarytų nusikalstamų veikų perkėlimas juridiniam asmeniui yra nesuderinamas su Konstitucijoje įtvirtintais visų subjektų lygybės įstatymui (Konstitucijos 29 straipsnio 1 dalis), nekaltumo prezumpcijos (Konstitucijos 31 straipsnio 1 dalis), teisės į teisingą bylos išnagrinėjimą (Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalis), asmens baudimo tik remiantis įstatymu (Konstitucijos 31 straipsnio 4 dalis), teisinės valstybės principais⁷. Galiausiai, po ilgų diskusijų Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas pripažino, kad juridinio asmens baudžiamoji atsakomybė (jos sąlygos) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Lietuvos Respublikos Aukščiausiasis Teismas pirmąsias precedentines nutartis dėl juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės priėmė 2010 metais⁸.

Tačiau nusprendus, kad juridiniai asmenys gali būti baudžiamosios atsakomybės subjektais, iškilo naujų klausimų, vėl atskleidžiančių naujų probleminių šio instituto aspektų. Kyla klausimas, ar visi juridiniai asmenys turėtų būti traukiami baudžiamojon atsakomybėn, kaip ir kodėl turėtų būti ribojamas juridinių asmenų kaip baudžiamosios atsakomybės subjektų ratas. Deja, šie klausimai Lietuvos baudžiamosios teisės mokslininkų dar nėra išgildinti. Kai kurie užsienio autoriai teigia, jog įstatymų išimtis suponuoją šališką diskriminaciją, kiti – nesutikdami įrodinėja, jog baudžiamajoje teisėje jau yra nemažai išimčių, susijusių su fizinių asmenų baudžiamąja atsakomybe (pavyzdžiui, nepilnamečiai asmenys), todėl gali būti ribojamas ir juridinių asmenų, trauktinų

6 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 1, 2, 3 dalių (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija), 20 straipsnio 5 dalies (2004 m. liepos 5 d. redakcija), 43 straipsnio 4 dalies (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 69-2798.

7 Pakankamai svarūs buvo ir Seimo narių grupės prašymo argumentai. Pavyzdžiui, jie teigė, kad įstatymų leidėjas, nustatydamas baudžiamąją atsakomybę specifiniam subjektui – juridiniam asmeniui, neapibrėžė šio subjekto sąvokos, juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės pagrindų bei sąlygų. Toks reguliavimas suponuoją išvadą, kad įstatymų leidėjas juridinio asmens statusą patraukimo baudžiamojon atsakomybėn aspektu prilygino fizinio asmens statusui, todėl šių subjektų baudžiamosios atsakomybės sąlygos ir pagrindai, laikantis konstitucinio asmenų lygybės principo, turėtų būti vienodi. Tačiau minėtas konstitucinis principas, pareiškėjo teigimu, yra pažeistas, kadangi fiziniai asmenys baudžiamojon atsakomybėn gali būti traukiami tik už jų pačių padarytas nusikalstamas veikas, o juridiniams asmenims BK 20 straipsnio 2, 3 dalyse baudžiamoji atsakomybė yra numatyta ne už jų pačių, bet už kitų subjektų – fizinių asmenų – padarytas nusikalstamas veikas. Pagal ginčijamą teisinį reguliavimą numatytas juridinio asmens patraukimas baudžiamojon atsakomybėn už fizinio asmens padarytą nusikalstamą veiką iš tikrųjų reiškia, kad traukiant juridinį asmenį baudžiamojon atsakomybėn pažeidžiami baudžiamųjų įstatymų reikalavimai nustatyti visus nusikaltimo sudėties požymius, įskaitant kaltę. Taip įtvirtinamas objektyvus pakaltinamumas, o tai pažeidžia Konstitucijos 31 straipsnyje įtvirtintą asmens nekaltumo prezumpcijos principą, asmens teisę į teisingą teismą, baudmės skyrimo tik remiantis įstatymu taisyklę, taip pat ir konstitucinį teisinės valstybės principą. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 69-2798.

8 Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamajoje byloje Nr. 2K-269/2010.

baudžiamojon atsakomybėn, ratas⁹. Pasaulinėje praktikoje šie klausimai sprendžiami skirtingai. Vienų valstybių teisės aktuose detalai išvardinta, kokie juridiniai asmenys gali būti traukiami baudžiamojon atsakomybėn, o kurie – ne, kitose tiesiog paminėtos išimtys, nurodant kurie juridiniai asmenys negali būti baudžiamosios atsakomybės subjektai¹⁰. Taigi šiame straipsnyje bus analizuojamas iki šiol Lietuvoje visiškai nenagrinėtas klausimas – ar turi būti ribojamas juridinių asmenų, trauktinų baudžiamojon atsakomybėn, ratas ir kodėl? Struktūriškai skirstydamas šį straipsnį, autorius remiasi LR BK 20 straipsnio 5 dalyje pateikta tokia juridinių asmenų, kurie negali būti baudžiamosios atsakomybės subjektais, klasifikacija:

1. Valstybė, savivaldybė, valstybės ir savivaldybės institucija ir įstaiga¹¹;
2. Tarptautinė viešoji organizacija¹².

Autorius šiame straipsnyje neanalizuoja tarptautinių viešųjų organizacijų, kurios yra tarptautinės teisės subjektai, baudžiamosios atsakomybės klausimų, nes tokios atsakomybės buvimas pažeistų tiek tarptautinių teisės aktų reglamentavimą, tiek Lietuvos įsipareigojimus pagal tarptautines sutartis¹³.

- 9 Widdershoven, R. Encroachment of criminal law in administrative law in the Netherlands. [interaktyvus]. *Electronic Journal of Comparative Law*. 2002, December: 456 [žiūrėta 2011-09-18]. <<http://www.ejcl.org/64/art64-25.html>>.
- 10 Pavyzdžiui, juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę Lenkijoje reglamentuoja 2002 m. spalio 28 d. įstatymas, skirtas kolektyvinių subjektų atsakomybei už veikas, kurios yra uždraustos įstatymu, ir kuris nustato jiems bausmę. Minėtas teisės aktas įsigaliojo 2003 m. lapkričio 28 d. Tik priimtas įstatymas sukėlė daugybę diskusijų ir prieštaravimų; kai kurių jo nuostatų konstitucingumas buvo nagrinėjamas Lenkijos Konstituciniame Tribunale. Galiausiai 2005 m. minėtas teisės aktas buvo iš dalies pakeistas. Galima skirti du Lenkijos įstatymo, įtvirtinančio juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę, aspektus. Pirmas – tai pozityvusis aspektas, kadangi jame detalai išvardinti subjektai, kuriuos apima įstatymas, o antras – negatyvusis, nustatantis subjektus, kuriems įstatymas nėra taikomas. LR BK nėra apibrėžtas išsamus subjektų ratas, kuriems gali būti taikomos BK nuostatos, vis dėlto jame išvardinti juridiniai asmenys, kuriems baudžiamoji atsakomybė nėra taikoma.
- 11 Aiškinant šias BK numatytas juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės išimtis, būtina įvertinti įstatymuose įtvirtintas juridinių asmenų sampratas ir jų rūšis. Pagal Civilinio kodekso 2.33 straipsnio 1 dalį, juridinis asmuo yra savo pavadinimą turinti įmonė, įstaiga, organizacija, kuri gali savo vardu įgyti ir turėti teises bei pareigas, būti ieškovu ar atsakovu teisme. Juridiniai asmenys yra klasifikuojami į viešuosius ir privačiuosius. Civilinio kodekso 2.34 straipsnis nurodo, kad valstybės ar savivaldybės, jų institucijos arba kitų asmenų, nesiekiančių naudoti sau, įsteigti juridiniai asmenys, kurių tikslas – tenkinti viešuosius interesus (valstybės ir savivaldybės įmonės, valstybės ir savivaldybės įstaigos, viešosios įstaigos, religinės bendruomenės, politinės partijos, labdaros ir paramos fondai ir t. t.) yra viešieji juridiniai asmenys.
- 12 Tarptautinės viešosios organizacijos apibrėžiamos kaip nuolatiniai tarpvyriausybinių (tarpvalstybinių) pobūdžio junginiai, įsteigti tarptautiniu susitarimu tam, kad padėtų spręsti tarptautines problemas, nurodytas jų steigiamuosiuose dokumentuose, taip pat visapusiškai plėtoti tarptautinį bendradarbiavimą. Pagrindiniai tokių organizacijų požymiai yra šie: 1) sutartinis tarptautinės organizacijos pagrindas; 2) organizacijos nariai yra valstybės; 3) tarpvalstybiniai tikslai; 4) tarptautinis teisinis subjektiškumas; 5) sutikimas su tarptautine teise.
- 13 Šiuolaikinėje tarptautinėje teisėje tarptautinės tarpvyriausybinės organizacijos, tiek universalios (pvz., Jungtinės Tautos), tiek regioninės (pavyzdžiui, Europos Taryba) yra ypač svarbūs tarptautinės teisės subjektai. Pasak V. Vadapalo, kai tarptautinės organizacijos pasirašo sutartis, perka ar perduoda turta, jos (beveik analogiškai privatiems asmenims) yra atsakingos pagal savo įsipareigojimus, numatytus sutartyse. Iš esmės tarptautinės organizacijos taip pat gali būti atsakingos ne tik už sutartinio pobūdžio įsipareigojimus, pavyzdžiui, tokių organizacijų atsakomybė gali atsirasti už eismo įvykius, kuriuos sukėlė organizacijos tarnybiniai automobiliai. Vis dėlto, kadangi tarptautinės organizacijos yra tarptautinės teisės subjektai, atsakomybė už ne sutartinio pobūdžio įsipareigojimus labai dažnai sukelia problemų, atsižvelgiant į tai, kad minėtos orga-

1. Valstybės, savivaldybės bei jų įstaigų ir institucijų baudžiamumas kitose Europos šalyse¹⁴

1.1. Valstybė ir valstybinės institucijos kaip baudžiamosios atsakomybės subjektai – kai kurių Europos šalių praktika

Pabrėžtina, kad išimtis netaikyti baudžiamosios atsakomybės valstybei, savivaldybėms, jų įstaigoms ar institucijoms yra numatyta ne tik Lietuvoje. Lyginamuoju aspektu apžvelgę skirtingas Europos valstybes galime pastebėti, kad beveik nekyla diskusijų dėl valstybės, kaip juridinio asmens, kuriam nėra taikoma baudžiamoji atsakomybė, išimties pagrįstumo. Pavyzdžiui, pagal Prancūzijos teisę, valstybei nėra taikomos taisyklės, susijusios su juridiniais asmenimis, kadangi jai tenka ypatingas – viešojo intereso sergėtojos – vaidmuo¹⁵. Estijos baudžiamajame kodekse taip pat yra numatyta, kad valstybei nėra taikoma baudžiamoji atsakomybė. J. Ginter nuomone, tokios išimties atsiradimą lėmė daugiau negu akivaizdi priežastis – pati valstybė (kaip galios bausti turėtoja) realizuoja baudžiamąją atsakomybę¹⁶. Antai Nyderlandų Aukščiausiasis Teismas yra konstatavęs, kad baudžiamosios atsakomybės netaikymo valstybei pagrindas turi būti tai, jog valstybės veiksmai tarnauja bendram visuomenės interesui¹⁷. Minėtose šalyse pirmiausia yra akcentuojama, kad valstybė – visos visuomenės organizacija, kuri turi veikti visuomenės interesais, ir dėl to taikyti jai baudžiamąją atsakomybę būtų netikslinga.

Pabrėžtina, kad kai kuriose šalyse vis dėlto buvo bandymų patraukti baudžiamojon atsakomybėn valstybę, savivaldybes ar jų institucijas už neteisėtus veiksmus. Štai tuose pačiuose Nyderlanduose *Limburg* byloje rajono valdžia (angl. *district authority*) buvo apkaltinta neteisėtai iškirtusi medžius, kai ėmėsi šių veiksmų, siekdama užtikrinti skrendančių į karinę oro bazę lėktuvų saugumą. Rajonas, kaip atskiras administracinis vienetas, buvo patrauktas baudžiamojon atsakomybėn ir pripažintas kaltu, tačiau realiai niekada taip ir nenubaustas¹⁸. Kitoje byloje (1992 m. vasarį) teisme buvo nagrinėjamas

nizacijos naudojasi imunitetu nacionalinių teismų jurisdikcijos atžvilgiu. Tarptautinėje bendruomenėje yra nepriimta, kad vienos šalies teismas nuspręstų, ar tam tikros tarptautinės viešosios organizacijos veiksmai yra neteisėti. Nacionaliniai teismai negali pripažinti tarptautinės viešosios organizacijos (kurią sudaro tam tikros valstybės) bylos šalimi arba imtis prieš ją procesinių veiksmų. Dėl šių priežasčių didesnė dauguma tarptautinių organizacijų savo veiklą reglamentuojančiuose teisės aktuose ar atskiruose susitarimuose su šalimis narėmis numato, kad joms bus taikomas imunitetas nacionalinių teismų jurisdikcijos atžvilgiu. Tokie imunitetai gali būti panaikinami tik gavus tarptautinės organizacijos sutikimą. Žr.: Vadapalas, V. *Tarptautinė teisė*. Vilnius: Eugrimas, 2006, p. 26.

14 Šiame straipsnyje nagrinėjama ir šalių, kuriose senokai numatyta juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė, praktika (Jungtinėje Karalystėje šis institutas jau skaičiuoja šimtmečius, o Nyderlanduose juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė buvo nustatyta 1950 m. įstatymu dėl ekonominių nusikaltimų), ir šalių, kuriose ši atsakomybės rūšis atsirado santykinai neseniai bei kurios geografiškai yra artimos Lietuvai, požiūris.

15 Jorgensen, N. H. B. *The responsibility of states for international crimes*. New York: Oxford University Press Inc., 2005, p. 78.

16 Ginter, J. Criminal Liability of Legal Persons in Estonia [interaktyvus]. *Juridica International*. 2009, XVI: 152 [žiūrėta 2011-09-18]. <http://www.juridicainternational.eu/public/pdf/ji_2009_1_151.pdf>.

17 Widdershoven, R., *supra* note 9.

18 Jorgensen, N. H. B., *supra* note 15.

įvykis, kai didelis naftos kiekis buvo išpiltas *Volkel* oro bazėje. Kadangi tai buvo ne pirmas panašaus pobūdžio atvejis, valstybė buvo patraukta baudžiamojon atsakomybėn. Nors gynyba teigė, jog valstybei bei jos institucijoms tenka tik politinė atsakomybė už šiuos įvykius, vis dėlto valstybė buvo pripažinta kalta, tačiau, kaip ir anksčiau minėtoje byloje, – galiausiai taip ir nenubausta¹⁹. Reikėtų pabrėžti, kad jeigu žiūrėtume vien į Nyderlandų baudžiamojo kodekso 51 straipsnio 1 dalies formuluotę, kuri numato, jog baudžiamoji atsakomybė yra taikoma ne tik fiziniams, bet ir juridiniams asmenims²⁰, atsakymas į klausimą, ar valstybė gali būti patraukta baudžiamojon atsakomybėn, atrodytų labai paprastas. Atsižvelgiant į tai, kad Nyderlanduose valstybė, kaip ir savivaldybės, yra juridinis asmuo, iš pirmo žvilgsnio ji gali būti patraukta baudžiamojon atsakomybėn. Vis dėlto parlamentinių diskusijų metu dėl Baudžiamojo kodekso 51 straipsnio nuostatų galiausiai išaiškėjo, kad minėtas straipsnis numato baudžiamąją atsakomybę ne visiems juridiniams asmenims. Buvo prieita prie išvados, kad viešųjų juridinių asmenų patraukimas baudžiamojon atsakomybėn turi būti taikomas tik išimtiniais atvejais, ypač tada, kai nusikaltimas padaromas vykdant bendras arba specifines administracines funkcijas²¹. Konstatuota, kad teismai turėtų priimti sprendimus atsižvelgdami į visas kiekvieno konkretaus atvejo aplinkybes. Jie taip pat turėtų išnagrinėti, ar valdžios institucijos veikė vykdydamos viešąsias pareigas, ar kaip paprasti verslininkai²². Galiausiai, kaip jau minėta, šiuos ginčus užbaigė Nyderlandų Aukščiausiasis Teismas, nusprendęs, kad valstybė negali būti patraukta baudžiamojon atsakomybėn. Įdomu tai, kad Nyderlandų teisės doktrinoje tokie Aukščiausiojo Teismo sprendimai dažnai vertinami pozityviai. R. Widdershovenas pažymi, kad valdžios pareigūnai (pavyzdžiui, šalies ministrai, valstybės sekretoriai ir kt.) yra traukiami baudžiamojon atsakomybėn pagal specialiąją procedūrą²³, todėl būtų ydinga tokį juridinį asmenį kaip valstybė traukti baudžiamojon atsakomybėn pagal reguliarią (įprastai juridiniams asmenims taikomą) procedūrą. Pažymėtina, kad šioje valstybėje vis dėlto išliko galimybė, priklausomai nuo konkrečios bylos aplinkybių, patraukti baudžiamojon atsakomybėn valstybės institucijas, savivaldybes ar savivaldybių institucijas²⁴.

Kalbant apie valstybę, kaip galimą baudžiamosios atsakomybės subjektą, vertėtų paminėti Jungtinę Karalystę. Joje jau seniai buvo žinoma taisyklė „*Karalius negali pasielgti nedorai*“, kurios esmę sudarė tai, jog Karalius (angl. *the Crown*) turėjo teisę į daugybę privilegijų bei imunitetų. Vienas iš reikšmingesnių imunitetų pasireiškė tuo, kad karaliaus agentai ar tarnautojai dėl savo nedorų veiksmų teismuose negalėjo būti

19 Jorgensen, N. H. B., *supra* note 15.

20 Wetboek an Strafrecht (Penal Code Netherlands) Artikel 51. 1. *Strafbare feiten kunnen worden begaan door natuurlijke personen en rechtspersonen* [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-09-18]. <<http://www.lexadin.nl/wlg/legis/nofr/eur/lxwened.htm>>.

21 Widdershoven, R., *supra* note 9, p. 454.

22 *Ibid.*, p. 455.

23 Procedūros esmė yra tai, kad generalinis prokuroras gali iškelti baudžiamąją bylą tam tikriems valdžios atstovams (remiantis Nyderlandų Konstitucijos 19 straipsniu) tik gavęs „Karūnos“ (angl. *the Crown*) arba Antrųjų rūmų įsakymą ir tik Aukščiausiąjame Teisme.

24 Widdershoven, R., *supra* note 9, p. 456.

baudžiami pagal bendras procedūras²⁵. Vis dėlto paskutiniu metu šioje šalyje pastebimi nauji reiškiniai. Štai 2007 m. Jungtinės Karalystės parlamentas priimdamas teisės aktą *The Corporate Manslaughter and Homicide Act* (Korporacijų neatsargaus gyvybės atėmimo ir nužudymo aktas)²⁶, pirmą kartą numatė baudžiamąją atsakomybę ir valstybės institucijoms. Iki 2007 m. įstatymo įsigaliojimo nebuvo jokio būdo vyriausybės departamentus ar kitas valstybės institucijas patraukti baudžiamojon atsakomybėn dėl anksčiau minėto valstybės imuniteto doktrinos egzistavimo. Šiuo metu minėtame teisės akte nurodama, kad pagal įstatymą atsako organizacija, kuri yra kalta dėl teisės pažeidimo, jeigu jos veiklos ir valdymo organizavimo būdas: a) sukelia asmens mirtį ir b) sudaro didelį pareigos būti atidžiam, kurią organizacija ar institucija turėjo mirusiojo atžvilgiu, pažeidimą. Minėtas teisės aktas detaliai išvardija, kokio pobūdžio organizacijoms jis yra taikytinas: a) korporacija; b) departamentas ar kitas organas (nurodytas specialiaame priede); c) policijos pajėgos; d) ūkinė bendrija, profsąjunga ar darbdavių asociacija, kuri yra darbdavys. Būtent specialus priedas detaliai išvardija valstybės institucijas, kurios gali būti patrauktos baudžiamojon atsakomybėn, pavyzdžiui, Nacionalinis statistikos biuras, Viceministro kanceliarija, Gynybos ministerija, Jos didenybės išdas, Valstybės kaltinimo prokuratūra, Tarptautinės plėtros departamentas ir kt. Minėtame teisės akte taip pat pabrėžiama, kad organizacija, kuri yra valstybės institucija ar įstaiga, nėra atleista nuo patraukimo baudžiamojon atsakomybėn ir laikoma turinti visas atidumo pareigas, kurias ji turėtų, jei nebūtų valstybinė. Nors šiuo metu dar yra per anksti prognozuoti, ar minėtas teisės aktas bus veiksmingas, vis dėlto nekelia abejonių tai, kad keičiasi teisinis valstybės institucijų ir jos įstaigų veiklos vertinimas ir griežtinama jų atsakomybė.

Taigi, galima konstatuoti, kad bendrosios teisės sistemos valstybėse ir valstybėse, kur juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė žinoma jau seniai, atsiranda nauji reiškiniai – valstybinių institucijų patraukimas baudžiamojon atsakomybėn.

1.2. Savivaldybės ir jų įstaigos bei institucijos kaip baudžiamosios atsakomybės subjektai – kai kurių Europos šalių praktika

Daugelyje šalių beveik nekyla diskusijų dėl valstybės, kaip specifinio teisinių santykių subjekto, kuriam nėra taikoma baudžiamoji atsakomybė, išimties pagrįstumo, bet savivaldybės bei jų institucijos ar įstaigos kai kuriose šalyse, priešingai nei Lietuvoje, gali būti traukiamos baudžiamojon atsakomybėn. Be jau aptartos Jungtinės Karalystės praktikos, vėl paminėtini Nyderlandai. Šioje šalyje (nuo Aukščiausiojo Teismo 1998 m. priimto *Pikmeer II* sprendimo) savivaldybės naudojasi tik ribota baudžiamąja neliečiamybe. Pasak Nyderlandų Aukščiausiojo Teismo, jos gali būti traukiamos baudžiamojon atsakomybėn, tačiau visais atvejais turi būti atsižvelgiama į jų ypatingą teisinį statusą ir tai, kad jos priskirtinos valdžios institucijoms, bet ne „paprastiems“ juridiniams

25 Grenier, M. King can do no wrong [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-09-18]. <<http://www.robic.ca/publications/pdf/046-fmg.pdf>>.

26 The Corporate Manslaughter and Homicide Act [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-09-18]. <http://www.opsi.gov.uk/acts2007/ukpga_20070019_en_1>.

asmenims. Pavyzdžiui, Nyderlandų prokuratūra siekdama apginti bendrus viešuosius interesus gali (net esant neteisėtiems savivaldybių veiksams) nepateikti jokių kaltinimų²⁷. Tokios dalinės išimties aiškinamos tuo, kad įmanoma situacija, kurioje baudžiamojo teismo intervencija būtų neadekvati reakcija arba trukdytų tinkamai atlikti būtiną administracinę procedūrą. Taip pat neatmetama galimybė, kad nelegalūs savivaldybių veiksmai dažnai nulemti siekio įgyvendinti tam tikras įstatymų numatytas taisykles²⁸. Neteisėtus veiksmus taip pat gali pateisinti *force majeure* aplinkybės, aprašytos Nyderlandų baudžiamajame kodekse²⁹. Nepaisant esamos galimybės traukti savivaldybes, jų įstaigas ir institucijas baudžiamojon atsakomybėn, R. Widdershoven pabrėžia, kad prioritetas visuomet turi būti suteikiamas politiškai administracinei savivaldybių bei jų institucijų priežiūrai, o tik po to gali būti pradedamas baudžiamasis persekiojimas³⁰.

Verta atskirai paminėti Lenkijos bei Vengrijos praktiką ir argumentus dėl savivaldos institucijų baudžiamosios atsakomybės.

Kaimyninėje šalyje Lenkijoje, kaip ir Lietuvoje, savivaldybėms nėra taikoma baudžiamoji atsakomybė. Juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę šioje šalyje reglamentuoja specialus 2002 m. spalio 28 d. įstatymas dėl kolektyvinių subjektų atsakomybės už veikas, kurios yra uždraustos įstatymu, ir kuris nustato jiems bausmę³¹. Nemažai diskusijų lenkų baudžiamosios teisės doktrinoje kyla dėl šiame įstatyme įtvirtinto subjektų rato bei padarytų jo išimčių. Kaip teigia P. Szymanski, įstatymų leidėjas įvedė niekuo nepagrįstas privilegijas teritorinių savivaldybių vienetams. Pasak autoriaus, tai kad savivaldybės turi teisę pagal įstatymo apibrėžtas užduotis atlikti veiksmus, kurių tikslas yra realizuoti visuomeninius tikslus, dar nėra pakankamas argumentas, kad būtų galima jas pašalinti iš grupės subjektų, trauktinų baudžiamojon atsakomybėn pagal minėtame įstatyme pateiktas sąlygas. Valstybės išdo atveju tokius veiksmus galima laikyti pagrįstais ir pateisinamais, nes piniginės baudos yra išieškomos būtent Valstybės išdo naudai, tačiau teritorinių savivaldybių atvejis yra kitoks – tai savarankiški juridiniai asmenys, turintys nuosavą turtą. Su šiais visuomeninių santykių subjektais turėtų būti elgiamasi lygiai taip pat, kaip ir su kitais juridiniais asmenimis³².

Vengrijoje juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę taip pat reglamentuoja specialus teisės aktas – 104/2001 Aktas dėl baudžiamųjų priemonių, taikomų juridiniams asmenims³³. Šioje šalyje ne tik numatoma, jog baudžiamoji atsakomybė nėra taikoma valstybei, savivaldybėms ar jų įstaigoms bei organizacijoms, bet kartu preciziškai detalizuojama ir nurodoma, kam dar negali būti taikoma baudžiamoji atsakomybė – užsienio šalims, institucijoms, nurodytoms Vengrijos Konstitucijoje, Parlamentui, Prezidentūrai,

27 Widdershoven, R., *supra* note 9, p. 456.

28 *Ibid.*

29 *Ibid.*

30 *Ibid.*

31 Lenkiškai „Ustawa o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary“.

32 Szymanski, P. Odpowiedzialność podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-09-18]. <http://www.e-podatk.pl/artukul/doradca_podatnika/5481/Odpowiedzialnosc_podmiotow_zbiorowych_za_czyny_zabronione_pod_grozba_kary.html>.

33 Angliškai: *The Act 104/2001 on Criminal Measures Applicable against Legal Persons*.

Ombudsmeno institucijai, kitoms institucijoms, kurios vykdo administracines, viešąsias funkcijas, bei tarptautinių sutarčių pagrindu sukurtoms tarptautinėms institucijoms³⁴. Dalis Vengrijos baudžiamosios teisės specialistų teigia, kad, nors akivaizdu, jog valstybė bei jos institucijos negali būti patrauktos baudžiamojon atsakomybėn, vis dėlto savivaldybių bei jų institucijų eliminavimas iš visų subjektų, kuriems taikoma baudžiamoji atsakomybė, kelia abejonių. F. Santha manymu, šie juridiniai asmenys turi teisę vykdyti ūkinę veiklą, todėl gali nusikalsti taip pat kaip ir kiti juridiniai asmenys³⁵. Atsakymui į klausimą – gali ar negali savivaldybėms, jų įstaigoms ir institucijoms būti taikoma baudžiamoji atsakomybė – Vengrijoje didžiausią reikšmę turi bausmės institutas. Šios šalies baudžiamajame įstatyme nurodyta, kad ne visos bausmės, kurios gali būti taikomos juridiniams asmenims, galėtų būti taikomos savivaldybėms (pavyzdžiui, juridinio asmens likvidavimas). Kaip ir Lietuva, Vengrija riboja juridinių asmenų, kuriems taikoma baudžiamoji atsakomybė, subjektų ratą, numatydama, kad savivaldybėms nėra taikoma baudžiamoji atsakomybė.

Taigi, vertindami užsienio šalių juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės reglamentavimą, galime pastebėti, kad Europoje (gal išskyrus Jungtinę Karalystę) nekyla esminių diskusijų dėl valstybės, kaip juridinio asmens, kuriam nėra taikoma baudžiamoji atsakomybė, išimties taikymo pagrįstumo. Pirmiausia, visiškai pagrįstai yra akcentuojama, kad valstybė – visos visuomenės organizacija, kuri turi veikti visos visuomenės interesais, ir dėl to taikyti jai ar jos institucijoms baudžiamąją atsakomybę būtų netikslinga. Be abejo, atsižvelgtina ir į tai, kad traukti valstybę baudžiamojon atsakomybėn pagal paprastą, t. y. įprastinę privačių ir viešųjų juridinių asmenų patraukimo baudžiamojon atsakomybėn procedūrą, būtų ydinga. Nyderlandų patirtis taip pat parodė, kad vis dėlto pabandžius taikyti baudžiamąją atsakomybę valstybei, jos institucijoms ar įstaigoms atsiranda „techninių“ problemų: tampa neaišku, kokias sankcijas valstybei skirti ar kaip įgyvendinti paskirtą bausmę.

Vis dėlto savivaldybių, jų įstaigų bei institucijų baudžiamosios atsakomybės klausimas kelia daug daugiau diskusijų. Ne visose šalyse, numatančiose juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę, yra numatyta išimtis jos netaikyti savivaldybėms, o ir praktinės tokios atsakomybės taikymo problemos gali būti nesunkiai išsprendžiamos.

Darytina išvada, kad kol tokiose šalyse kaip Lenkija, Estija, Vengrija ir kt., kuriose tik neseniai atsirado juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė, diskutuojama gali ar negali valstybė, savivaldybės bei jų įstaigos ir institucijos būti patrauktos baudžiamojon atsakomybėn, kitos šalys, tokios, kuriose baudžiamoji atsakomybė juridiniams asmenims taikoma jau seniai (Jungtinė Karalystė ar Nyderlandai), – žengia gerokai toliau ir keičia nusistovėjusias pozicijas. Nuo taisyklės „*Karalius negali pasielgti nedorai*“ pereina prie imunitetų valstybinėms bei savivaldybių institucijoms panaikinimo.

34 Santha, F. Criminal responsibility of legal persons in Hungary- theory and (a lack of) practice, p. 195 [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-09-18]. <<http://www.upm.ro/proiecte/EEE/Conferences/papers/S1A38.pdf>>.

35 *Ibid.*

2. Požiūris į valstybės, savivaldybės bei jų įstaigų ir institucijų baudžiamumą Lietuvoje bei tokio požiūrio kritika

Kaip jau minėta, Lietuvoje gana neseniai atsiradus juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės institutui, baudžiamosios teisės mokslininkai ir praktikai dar nespėjo išgvildinti visų šios novelos keliamų problemų. Įstatymų leidėjo požiūrį į valstybės, savivaldybės bei jų įstaigų ir institucijų baudžiamumą Lietuvoje iš esmės atspindi pati BK 20 straipsnio 5 dalies konstrukcija. Argumentus tokiai konstrukcijai pagrįsti galime įžvelgti atskiruose Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimų fragmentuose.

Pavyzdžiui, Konstitucinis Teismas, aiškindamas konstitucinę valstybės sampratą, savo aktuose ne kartą yra konstatavęs, kad valstybė yra visos visuomenės organizacija³⁶; valstybės, kaip visos visuomenės politinės organizacijos, valdžia apima visą valstybės teritoriją, jos paskirtis – užtikrinti žmogaus teises ir laisves, garantuoti viešąjį interesą; valstybė, vykdydama savo funkcijas, turi veikti visos visuomenės interesais³⁷. Valstybė savo funkcijas vykdo per atitinkamų institucijų sistemą³⁸.

Konstitucinio Teismo nutarimuose, aiškinant konstitucinę savivaldos³⁹ institucijų sampratą, yra pažymėta, kad savivaldos teisė yra įgyvendinama per savivaldos institucijas⁴⁰ – savivaldybių tarybas. Savivaldybės, veikdamos pagal Konstitucijos ir įstatymų apibrėžtą kompetenciją, vykdydamos viešąjį administravimą ir (arba) teikdamos viešąsias paslaugas, garantuoja ne tik teritorinės bendruomenės, bet ir visos valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos – viešąjį interesą⁴¹.

Taigi, galima teigti, kad Konstitucinio Teismo formuojamoje konstitucinėje jurisprudencijoje laikomasi nuostatos, kad valstybei, kaip ir savivaldybėms bei valstybės

36 Paminėtina, kad dar P. Leonas yra rašęs, jog valstybė „yra gyvenančių tam tikroje teritorijoje ir priklausančių vienai politinei valdžiai žmonių sąjunga“ (Leonas, P. *Teisės enciklopedijos paskaitos*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1931, p. 51). Suprantama, kad joje, kaip ir bet kurioje organizacijoje, galioja bendrieji principai – funkcijų pasiskirstymas, sprendimų priėmimo ir įgyvendinimo hierarchija.

37 2002 m. lapkričio 25 d., 2003 m. kovo 4 d., 2003 m. rugsėjo 30 d., 2003 m. gruodžio 3 d., 2003 m. gruodžio 30 d., 2004 m. gruodžio 13 d. Konstitucinio Teismo nutarimai.

38 Sąvoka „valstybės institucijos“ yra bendrinė, ji apima įvairias valstybės institucijas, per kurias valstybė vykdo savo funkcijas.

39 Oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje konstitucinė vietos savivaldos samprata aiškinama kaip įstatyme numatytų valstybės teritorijos administracinių vienetų bendruomenių (t. y. teritorinių, arba vietos, bendruomenių), kurias sudaro šių vienetų nuolatiniai gyventojai (Lietuvos Respublikos piliečiai ir kiti nuolatiniai gyventojai), savitvarka ir savaveiksmiškumas pagal Konstitucijos ir įstatymų apibrėžtą kompetenciją. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs ir tai, kad Konstitucijoje savivaldybėmis yra vadinamos valstybės teritorijos administracinių vienetų bendruomenės – teritorinės bendruomenės, tačiau dėl to, kad savivaldos teisė yra neatsiejama nuo institucijų, per kurias ši teisė įgyvendinama, ir (arba) joms atskaitingų institucijų organizavimo bei veiklos, neatsitiktinai Konstitucijoje „savivaldybės“ sąvoka yra vartojama ne tik administracinio vieneto teritorinės bendruomenės, bet ir savivaldos institucijų ir (arba) joms atskaitingų institucijų prasme (2002 m. gruodžio 24 d., 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimai).

40 Sąvoka „savivaldos institucijos“ išreiškia administracinių vienetų teritorinių bendruomenių atitinkamų institucijų konstitucinę paskirtį: tai yra institucijos, per kurias įgyvendinama atitinkamų bendruomenių savivaldos teisė (2002 m. gruodžio 24 d., 2004 m. gruodžio 13 d. Konstitucinio Teismo nutarimai).

41 Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas.

ir savivaldybių „institucijoms ar įstaigoms, yra būdingas specifinis teisinis statusas. Pasak Z. Namavičiaus, konstitucinė vietos savivaldos samprata suponuoja kuo platesnes galimybes visiems atitinkamos teritorinės bendruomenės nariams dalyvauti priimant sprendimus dėl tos vietos (teritorinės bendruomenės) reikalų tvarkymo.“⁴² Taigi darytina išvada, jog LR BK 20 straipsnio 5 dalies numatytų juridinių asmenų, trauktinų baudžiamojon atsakomybėn, subjektų ratas ribojamas dėl to, kad valstybė, kaip ir savivaldybės bei valstybės ir savivaldybių institucijos ar jų įstaigos, yra specifiniai juridiniai asmenys⁴³, kurie garantuoja viešąjį interesą, turi veikti visos visuomenės labui (jie yra steigiami visuomenei svarbiems tikslams įgyvendinti), dažniausiai neužsiima ūkine veikla, o jų teisės ir pareigos negali prieštarauti valstybės tikslams ir uždaviniams. Tačiau kyla klausimas, ar ši išvada yra logiškai pagrįsta? Autoriaus nuomone – neviseiškai pagrįsta. Na ir kas, kad valstybės ir savivaldos institucijos ir įstaigos (būdami juridiniais asmenimis) turi specifinį teisinį statusą ir turi veikti visos visuomenės interesais? Įstatymų leidėjas, įstatymais reguliuodamas juridinių asmenų veiklą, pabrėžia, kad visi jie privalo vadovautis bendraisiais subjektų lygiateisiškumo, nuosavybės neliečiamumo, sutarties laisvės, nesikišimo į privačius santykius, teisinio apibrėžtumo, proporcingumo ir teisėtų lūkesčių, neleistinumo piktnaudžiauti teise ir visokeriopos civilinių teisių teisminės gynybos principais (Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.2 straipsnis). Todėl visų, Lietuvoje įregistruotų, juridinių asmenų steigimo dokumentuose užfiksuota, kad jie veiks laikydamiesi Lietuvos Respublikos įstatymų, tačiau tai dar nereiškia, kad realiai šie juridiniai asmenys niekada įstatymų nepažeidžia. Gerų intencijų ir norų deklaravimas dažnai pasilieka tik deklaravimu ir realiame gyvenime nėra įgyvendinamas. Tai, kad visuomenės nariai turi teisėtus lūkesčius, jog specifinio teisinio statuso juridiniai asmenys privalo garantuoti viešąjį interesą bei veikti visos visuomenės labui, dar nereiškia, kad jie visuomet taip ir veikia. Pavyzdžių toli ieškoti nereikia. Žiniasklaida kiekvieną dieną mirga straipsniais apie sunkiai paaiškinamus Vyriausybės sprendimus, pagal užsakymus Seimo priimamus įstatymus bei Vilniaus tarybos laiminamus sanderius, kurie miestui ir jo gyventojams kainuos milijonus litų, o naudos neduos jokios. Todėl būtų teisinga, jei tokios institucijos kartu su joms atstovaujančiais nariais galėtų būti traukiamos baudžiamojon atsakomybėn.

Pabrėžtina, kad, įteisinus juridinio asmens baudžiamąją atsakomybę, turėjo būti numatytos ir specialios baudžiamojo proceso taisyklės, kurios nustatytų juridinio asmens patraukimo baudžiamojon atsakomybėn procedūras, ikiteisminio tyrimo ir teismo nagrinėjimo ypatumus. Reikėtų sutikti su G. Švedo pagrįstai išsakyta mintimi, kad Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse⁴⁴ (toliau – BPK) „minėtos taisyklės buvo grindžiamos tik teorinėmis jų prielaidomis“⁴⁵. Lyginant juridinių ir fizinių asmenų

42 Namavičius, Z. Kai kurie svarbiausi Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo priimtų nutarimų ir sprendimų aspektai (2006 m. birželis–2007 m. gegužė). *Konstitucinė jurisprudencija. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo biuletenis*. 2007, 2(6): 314.

43 Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.35 straipsnyje įtvirtinta, kad valstybė ir savivaldybės yra juridiniai asmenys. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.

44 Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 37-1341.

45 Švedas, G. Kai kurie probleminiai juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės aspektai Lietuvos konstitucinėje jurisprudencijoje ir baudžiamosios justicijos doktrinoje. Iš *Lietuvos Respublikos baudžiamajam ko-*

baudžiamosios atsakomybės realizavimo procesinį reglamentavimą, nesunku pastebėti, kad „juridinio asmens, kuris įtariamas arba kaltinamas padaręs nusikalstamą veiką, teisinis statusas baudžiamajame procese yra identiškas fizinio asmens – įtariamojo arba kaltinamojo – statusui tiek teisių, tiek ir pareigų požiūriu“⁴⁶. Neišspręsti baudžiamojo proceso klausimai riboja galimybes tinkamai taikyti ir baudžiamosios teisės nuostatas.

Nagrinėjant juridinių asmenų atsakomybę pravartu atsižvelgti į fizinių asmenų imunitetų institutą. BPK 3 straipsnio 1 dalies 3 punkte nustatyta, kad baudžiamasis procesas negali būti pradedamas, o pradėtas turi būti nutrauktas, jeigu nusikalstamą veiką padarė asmuo, pagal tarptautinės teisės normas turintis imunitetą nuo baudžiamosios jurisdikcijos⁴⁷, arba nėra kompetentingos institucijos leidimo patraukti baudžiamojon atsakomybės asmenį, kai šis leidimas pagal įstatymus būtinas. Specialios taisyklės taikomos ne tik diplomatų, bet ir kai kurių pareigūnų atžvilgiu. Lietuvos Respublikos Seimo nariai, Ministras Pirmininkas ir ministrai bei įvairių teismų rūšių ir pakopų teisėjai gali būti patraukti baudžiamojon atsakomybės tik gavus Lietuvos Respublikos Seimo sutikimą. Tarp Seimo sesijų pradėti procesą Ministro Pirmininko, ministro ar teisėjo atžvilgiu gali leisti Respublikos Prezidentas. Rinkimų laikotarpiu neliečiamybės teise naudojasi ir kandidatai, kurie gali būti patraukti baudžiamojon atsakomybės tik gavus Vyriausiosios rinkimų komisijos leidimą. Visa tai *inter alia* reiškia, kad net tokie valstybės pareigūnai kaip ministrai ar Seimo nariai neturi absoliutaus imuniteto, t. y. nėra visiškai apsaugoti nuo galimo baudžiamojo persekiojimo. Taigi tokių asmenų baudžiamajai atsakomybei atsirasti būtinos papildomos sąlygos ir procedūros, bet ji yra galima. Taikydami analogiją, galėtume tuo pačiu principu vadovautis ir kalbėdami apie juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės išimtis.

Taip pat pažymėtina, kad užsienio valstybių juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės teisinio reglamentavimo ir teisės taikymo praktikos analizė leidžia manyti, kad LR BK 20 straipsnio 5 dalies nuostata ta apimtimi, kurioje nustato, jog valstybė ir jos institucijos neatsako pagal baudžiamuosius įstatymus, neviseiškai atitinka konstitucinį asmenų lygybės principą. Šiame kontekste paminėtina, kad Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas suformavo tam tikras principines nuostatas, susijusias su asmenų lygybės įstatymui principu, kurių privalu laikytis visiems teisinių santykių subjektams. Pavyzdžiui, 2000 m. vasario 23 d. nutarime konstatuota, kad „konstitucinis asmenų lygybės principas yra taikytinas ne tik fiziniams, bet ir juridiniams asmenims“⁴⁸.

deksui – 10 metų. Recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų baudžiamosios politikos ir baudžiamųjų įstatymų teisėkūros, baudžiamosios teisės, baudžiamojo proceso ir nusikaltimų kvalifikavimo problematikai, rinkinys. Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 103.

46 *Ibid.*, p. 104.

47 Ši nuostata BPK įtvirtinta remiantis tarptautiniais dokumentais. Daugiausiai reikšmės iš jų turi 1961 m. Vienos konvencija dėl diplomatinės santykių, tačiau diplomatinis neliečiamumas numatomas ir įvairiose kitose daugiašalėse bei dvišalėse sutartyse.

48 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. sausio 14 d. nutarimo Nr. 36 „Dėl 1998 metų pavyzdžio banderolių tabako gaminiamis ir alkoholiniams gėrimams ženklinti įvedimo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos įmonių įstatymo 8 straipsnio 1 daliai ir 12 straipsnio 1 daliai“. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 17-419.

Nagrinėjant valstybės, jos institucijų, savivaldybių, jų įstaigų ir institucijų baudžiamąją atsakomybę, reikėtų atsižvelgti ir į moralinio pobūdžio argumentus. Valstybės ir jos institucijų nebaudžiamumas suponuoja teisinę nelygybę tarp valstybės bei jos piliečių. Būtent ši nelygybė lemia, kad valstybė nėra baudžiama už tam tikras nusikalstamas veikas (pavyzdžiui, už neteisėtą dirvos taršą nafta, kai tai padarė tam tikros ministerijos tarnautojai, veikdami valstybės vardu), už kurias paprasti piliečiai visuomet patraukiami baudžiamojon atsakomybėn. Be to, valstybės baudžiamoji neliečiamybė duoda blogą pavyzdį likusiai visuomenės daliai. Kodėl piliečiai turi laikytis tam tikrų taisyklių, kai valstybė gali jas pažeidinėti ir „džiaugtis“ neliečiamybe?

Žinoma, nei analogų taikymas, nei moraliniai argumentai negali būti lemiami įteisinant baudžiamosios atsakomybės taikymą valstybei, savivaldybėms ir jų įstaigoms bei institucijoms. Be to, Konstitucinis Teismas dar 1996 m. vasario 28 d. nutarime yra pabrėžęs, jog „konstitucinis asmenų lygybės principas savaime nepaneigia to, kad įstatymu gali būti nustatytas nevienodas teisinis reguliavimas tam tikrų asmenų kategorijų, esančių skirtingose padėtyse, atžvilgiu“⁴⁹. Vis dėlto atsižvelgus į konkrečias teises ir socialines aplinkybes bei įvertinus atitinkamų subjektų, kuriems taikomas skirtingas teisinis reguliavimas, teisinę padėtį, įstatymas, be jokios abejonės, gali būti keičiamas. Tačiau, autoriaus nuomone, prieš kuriant ar keičiant teisės normas, visų pirma būtina išnagrinėti, ar jos galės veikti praktiškai. Todėl derėtų trumpai panagrinėti, ar praktiškai yra įmanomas baudžiamosios atsakomybės taikymas valstybei, savivaldybėms ir jų įstaigoms bei institucijoms.

2.1. Praktinis baudžiamosios atsakomybės taikymas valstybei ir jos įstaigoms bei institucijoms

Šis klausimas gali būti nagrinėjamas įvairiais aspektais – nuo baudžiamojo proceso iki baudžiamosios teisės bendrosios dalies normų analizės⁵⁰. Tačiau svarbiausia, autoriaus nuomone, yra išsiaiškinti, ar valstybė ir jos įstaigos bei institucijos gali būti realiai nubaustos kokia nors bausme. LR BK 43 straipsnio 1 dalis numato, kad juridiniams asmenims už padarytą nusikalstamą veiką gali būti skiriamos šios bausmės: bauda, juridinio asmens veiklos apribojimas, juridinio asmens likvidavimas. Akivaizdu, kad nei veiklos apribojimo, nei likvidavimo bausmės skyrimas valstybei ar jos įstaigoms bei institucijoms negali būti skiriamas. Vienintelė bausmė, dėl kurios dar galima kiek diskutuoti – baudos bausmė. Tačiau ir bauda, nors formaliai ir galėtų būti paskirta valstybei, jos institucijoms ar įstaigoms, realiai būtų visiškai beprasmė. Nelogiška išieškoti į valstybės biudžetą baudą iš valstybės įstaigų ar institucijų, jei jos yra finansuojamos iš to paties biudžeto. Todėl darytina išvada, kad valstybės, jos institucijų ar įstaigų baudžia-

49 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. rugpjūčio 30 d. nutarimo Nr. 1164 „Dėl dalies Žemės ūkio ministerijos įmonių paskolų kapitalizavimo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos biudžetinės sandaros įstatymo 13 straipsniui, Lietuvos Respublikos žemės ūkio ekonominių santykių valstybinio reguliavimo įstatymo 9 straipsniui ir Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymo 43 straipsnio pirmajai daliai“. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 20-537.

50 Ligeikaitė, I. Juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės sąlygos. *Jurisprudencija*. 2003, 45(37).

moji atsakomybė pagal galiojantį baudžiamąjį įstatymą Lietuvoje yra negalima, nes ji neįgyvendinama praktikoje, be kita ko, ir dėl nustatytos juridiniams asmenims bausmių sistemos.

2.2. Praktinis baudžiamosios atsakomybės taikymas savivaldybėms ir jų įstaigoms bei institucijoms

Šį klausimą nagrinėsime lygiai tuo pačiu – bausmės praktinio galimumo – aspektu. Galima drąsiai teigti, kad nei veiklos apribojimo, nei likvidavimo bausmės praktiškai savivaldybėms ar jų įstaigoms bei institucijoms skirti nėra galimybių. Vienintelė aptartina bausmė – bauda, kurios įvykdymas neturėtų sukelti didelių problemų, nes savivaldybės turi nuosavą turtą, jį valdo ir juo disponuoja. Konkretizuojant šį klausimą toliau tereikia išsiaiškinti, ar į savivaldybės biudžetus mokama dalis teismo baudžiamosiose bylose paskirtų baudos bausmių, ar ne. Atsakymą į šį klausimą galime rasti Bausmių vykdymo kodekso 22 straipsnio 3 dalyje: „Jeigu bauda paskirta juridiniam asmeniui, nuosprendį priėmęs teismas išaiškina juridinio asmens valdymo organui ar įgaliotam asmeniui, kad juridinis asmuo privalo pervesti baudą į teritorinės mokesčių inspekcijos sąskaitą per du mėnesius nuo nuosprendžio įsiteisėjimo dienos ar per kitą teismo nustatytą laikotarpį.“⁵¹ Pagal Lietuvos Respublikos finansų ministerijos tinklalapyje pateiktą informaciją, visos pajamos iš baudų bei turto konfiskavimo priskiriamos valstybės biudžetui ir iš teritorinių mokesčių inspekcijų sąskaitų patenka į valstybės biudžetą⁵². Vadinas, galime teigti, kad savivaldybių, jų įstaigų ir institucijų baudžiamosios atsakomybės atveju, jų mokamos baudos patektų ne į jų pačių, bet į valstybės biudžetą ir būtų realų praktinį poveikį turinčios bausmės. Todėl nėra jokių svarbių priežasčių, kad savivaldybėms, jų įstaigoms ir institucijoms būtų numatytos LR BK 20 straipsnio 5 dalyje juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės išimtys. Derėtų prisiminti ir tą faktą, kad išimtis netaikyti baudžiamosios atsakomybės savivaldybėms taip pat atsirado vėliau, o ne pirminiame BK variante, kuris 2000 m. rugsėjo 26 d. buvo patvirtintas Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymu⁵³.

Galima manyti, kad BK 20 straipsnio 5 dalyje nustatytos juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės išimtys turėtų būti koreguojamos, nustatant galimybę patraukti baudžiamojan atsakomybėn savivaldybes, jų institucijas bei įstaigas.

51 Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 73-3084.

52 Žr.: Valstybės biudžeto vykdymo duomenys [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-09-18]. <http://www.finmin.lt/web/finmin/auktualus_duomenys/biudzeto_pajamos/valstybes_biudzetas>.

53 Ši BK redakcija numatė išimti tik valstybei, valstybės ir savivaldybės institucijai ir įstaigai bei tarptautinei viešajai organizacijai. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 89-2741. Savivaldybės BK 20 straipsnio 5 dalies sąrašė atsirado tik Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 20, 42, 63, 67, 68, 72, 75, 77, 82, 90, 91, 92, 95, 97, 128, 144, 148, 150, 178, 182, 194, 195, 201, 204, 205, 210, 211, 212, 220, 221, 222, 223, 230, 236, 246, 248, 260, 263, 287, 306 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei kodekso papildymo 228⁽¹⁾ straipsniu įstatymo (*Valstybės žinios*. 2004, Nr. 108-4030) 1 straipsnyje.

Išvados

1. Šalys, kuriose baudžiamoji atsakomybė juridiniams asmenims taikoma jau seniai (Jungtinė Karalystė ar Nyderlandai), keičia nusistovėjusias pozicijas. Nuo taisyklės „*Karalius negali pasielgti nedorai*“ pereina prie imunitetų valstybinėms bei savivaldybių institucijoms panaikinimo.

2. Valstybės, jos institucijų ar įstaigų baudžiamoji atsakomybė pagal galiojantį baudžiamąjį įstatymą Lietuvoje yra negalima, nes ji neįgyvendinama praktikoje, be kita ko, ir dėl nustatytos juridiniams asmenims bausmių sistemos.

3. Galima manyti, kad BK 20 straipsnio 5 dalyje nustatytos juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės išimtys turėtų būti koreguojamos, nustatant galimybę patraukti baudžiamojon atsakomybėn savivaldybes, jų institucijas bei įstaigas.

Literatūra

- Drakšas, R. Specialieji baudžiamosios atsakomybės principai. *Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų*. Recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų baudžiamosios politikos ir baudžiamųjų įstatymų teisėkūros, baudžiamosios teisės, baudžiamojo proceso ir nusikaltimų kvalifikavimo problematikai, rinkinys. Vilnius: Registrų centras, 2011.
- Ginter, J. Criminal Liability of Lrgal Persons in Estonia [interaktyvus]. *Juridica International*. 2009, XVI [žiūrėta 2011-09-18]. <http://www.juridicainternational.eu/public/pdf/ji_2009_1_151.pdf>.
- Grenier M. King can do no wrong [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-09-18]. <<http://www.robic.ca/publications/pdf/046-FMG.pdf>>.
- Jorgensen, N. H. B. *The responsibility of states for international crimes*. New York: Oxford University Press Inc., 2005.
- Ligeikaitė, I. Juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės sąlygos. *Jurisprudencija*. 2003, 45(37).
- Leonas, P. *Teisės enciklopedijos paskaitos*. Kaunas: Vytauto didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1931.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 7(1), 32, 35, 282, 284, 290 straipsnių pakeitimo, kodekso papildymo 11(1), 22(1), 32(1), 32(2), 302(2) straipsniais ir 319, 320 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 15-555.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 37–1341.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 20, 42, 63, 67, 68, 72, 75, 77, 82, 90, 91, 92, 95, 97, 128, 144, 148, 150, 178, 182, 194, 195, 201, 204, 205, 210, 211, 212, 220, 221, 222, 223, 230, 236, 246, 248, 260, 263, 287, 306 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei kodekso papildymo 228⁽¹⁾ straipsniu įstatymas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 108-4030.
- Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 73-3084.
- Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 1, 2, 3 dalių (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija), 20 straipsnio 5 dalies (2004 m. liepos 5 d. redakcija), 43 straipsnio 4 dalies (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 69-2798.

- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. sausio 14 d. nutarimo Nr. 36 „Dėl 1998 metų pavyzdžio banderolių tabako gaminiams ir alkoholiniams gėrimams ženklinti įvedimo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos įmonių įstatymo 8 straipsnio 1 daliai ir 12 straipsnio 1 daliai“. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 17-419.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. rugpjūčio 30 d. nutarimo Nr. 1164 „Dėl dalies Žemės ūkio ministerijos įmonių paskolų kapitalizavimo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos biudžetinės sandaros įstatymo 13 straipsniui, Lietuvos Respublikos žemės ūkio ekonominių santykių valstybinio reguliavimo įstatymo 9 straipsniui ir Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymo 43 straipsnio pirmajai daliai“. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 20-537.
- Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-269/2010.
- Namavičius, Z. Kai kurie svarbiausi Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo priimtų nutarimų ir sprendimų aspektai (2006 m. birželis–2007 m. gegužė). *Konstitucinė jurisprudencija. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo biuletenis*. 2007, 2(6).
- Santha, F. Criminal responsibility of legal persons in Hungary- theory and (a lack of) practice [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-09-18]. <<http://www.upm.ro/proiecte/EEE/Conferences/papers/S1A38.pdf>>.
- Szymanski, P. Odpowiedzialnosc podmiotow zbiorowych za czyny zabronione pod grozba kary [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-09-18]. <http://www.e-podatnik.pl/artukul/doradca_podatnika/5481/Odpowiedzialnosc_podmiotow_zbiorowych_za_czyny_zabronione_pod_grozba_kary.html>.
- Švedas, G. Kai kurie probleminiai juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės aspektai Lietuvos konstitucinėje jurisprudencijoje ir baudžiamosios justicijos doktrinoje. Iš *Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų*. Recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų baudžiamosios politikos ir baudžiamųjų įstatymų teisėkūros, baudžiamosios teisės, baudžiamojo proceso ir nusikaltimų kvalifikavimo problematikai, rinkinys. Vilnius: Registrų centras, 2011.
- The Corporate Manslaughter and Homicide Act [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-09-18]. <http://www.opsi.gov.uk/acts2007/ukpga_20070019_en_1>.
- Vadapalas, V. *Tarptautinė teisė*. Vilnius: Eugrimas, 2006.
- Valstybės biudžeto vykdymo duomenys [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-09-18]. <http://www.finmin.lt/web/finmin/auktualus_duomenys/biudzeto_pajamos/valstybes_biudzetas>.
- Wetboek an Strafrecht (Penal Code Netherlands) [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-09-18]. <<http://www.lexadin.nl/wlg/legis/nofr/eur/lxwened.htm>>.
- Widdershoven, R. Encroachment of criminal law in administrative law in the Netherlands [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-09-18]. <<http://www.ejcl.org/64/art64-25.html>>.

IS IT REASONABLE TO LIMIT THE GROUP OF LEGAL ENTITIES THAT CAN BE CONSIDERED AS SUBJECTS OF CRIMINAL LIABILITY?

Romualdas Drakšas

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *Criminal liability of legal entities was legitimised in the Republic of Lithuania nine years ago, and in the ruling of the Constitutional Court of 8 June 2009, a conclusive confirmation on its accordance with the Constitution was made. It should be noted that this penal law novelty (providing the extension of the concept of criminal offence subject) caused considerable debate among Lithuanian scientists. One of the most controversial issues of this penal law novelty are the exceptions listed in Article 20(5) of the Criminal Code.*

The author examines this issue and after considering the theoretical aspects and the analysis of foreign countries' practice, makes the following conclusions:

1. *Countries where criminal liability of legal entities was legitimised some time ago (United Kingdom, Netherlands, etc.) are replacing the old practice (the rule „King can do no wrong“) and removing criminal immunities of state and municipal institutions;*

2. *Criminal liability of the State or its institutions and bodies is not possible in Lithuania due to the existing criminal law. It is unworkable in practice, among other things, due to the penal sanctions system provided in Lithuanian Criminal Code;*

3. *It can be assumed that the exceptions listed in Article 20(5) of the Lithuanian Criminal Code should be adjusted, with the possibility to make municipalities, their institutions and bodies criminally liable.*

Keywords: *legal entity, criminal liability, state institutions and bodies, municipality.*

Romualdas Drakšas, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Administracinės teisės ir proceso katedros profesorius. Mokslinių tyrimų kryptys: baudžiamoji teisė, baudžiamoji atsakomybė, bausmių skyrimas.

Romualdas Drakšas, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Administrative Law and Procedure, Professor. Research interests: criminal law, criminal liability, sentencing.